

Тетяна ЯРОШЕНКО,
директор Наукової бібліотеки
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Проект «Електронна бібліотека: центри знань в університетах України» — інновації через співробітництво

Розглянуто мету та основні завдання трирічного (2009–2011 рр.) проекту UkrELib («Електронна бібліотека: Створення центрів знань в університетах України»).

Ключові слова: Електронні ресурси, електронні бібліотеки, відкритий доступ, наукова інформація.

Main goals and strategies of the three-year long plan (2009–2011) of the UkrELib Project – «Electronic Library: Knowledge Center Creation in the Ukrainian Universities», have been considered.

Keywords: electronic resources, electronic libraries, Open Access, scientific information.

*«Держава сприяє розвитку науки,
встановленню наукових зв'язків України
зі світовим співтовариством».
Конституція України. Ст. 54*

Цінності та життєздатність суспільства, як відомо, забезпечують наука та освіта. Країни з розвинутою системою освіти і науки мають розвинуту економіку та належного рівня добробут населення. Саме сукупність знань, технологій, дослідницьких інструментів дає змогу вирішувати проблеми у будь-якій галузі функціонування людського суспільства. Водночас, наука і освіта як ніякі інші сфери людської діяльності потребують оперативної, своєчасної та достовірної інформації, яка нині активно трансформується в електронну.

Відомий канадський учений Маршалл Мак-Люен у своїй праці «Галактика Гутенберга» наголошує: «тип суспільства значною мірою визначається домінуючим у цьому суспільстві типом комунікації, а людське сприйняття – швидкістю передачі інформації, що транслюється», і далі: «створення нових технічних засобів, доступних людству, має революційний характер: від абетки та писемності – до друкованого верстака, й нарешті – до електронних засобів комунікації – такий шлях розвитку цивілізації»¹. Саме такий шлях розвитку інформаційного суспільства, суспільства, що ґрунтується на знаннях, визначила для себе й Україна: відповідні пріоритети закладені у Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» (від 9 січня 2007 р., № 537-V), Державній програмі «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006–2010 рр. та інших важливих державних документах.

Яким чином здійснюється рух задекларованим шляхом? Чи має насправді наш учений, викладач, студент рівноправний та повноцінний доступ до світової інформації? Яке місце займають публікації наших учених у світовій науці? Як забезпечити зменшення інформаційної ізоляції українських вчених та інтеграцію вітчизняної науки в світову? Яке місце займають електронні засоби комунікації у праці ученого, викладача, студента? Як визначають нині бібліотеки – основні інституції, що повинні забезпечувати доступ до знань, чи виконувати свої стратегічні завдання в інформаційному суспільстві?

На багато з цих питань, Україна лише починає знаходити відповіді. Хоча, слід зазначити, що у цій царині вже існують важливі проекти, зокрема ініційовані Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського НАНУ та ін. Загалом, бібліотеками України вже накопичений майже десятирічний досвід роботи з електронними ресурсами, починаючи з 1999 р., коли за грантом Міжнародного Фонду «Відродження» було організовано дворічний доступ до електронних журналів видавництва Springer для 98 бібліотек². З 2000 р. бібліотеки України мають можливість доступу до баз даних EBSCO за проектом «Електронна інформація для бібліотек» (Electronic Information For Libraries), який є спільною ініціативою Інституту Відкритого Суспільства (Будапешт) і найбільшого у світі видавництва періодики та компанією EBSCO Publishing. Координатором

цього проекту в Україні є Асоціація «Інформаційно-Консорціум»³. Нині крім баз даних EBSCO він пропонує бібліотекам України цілий спектр електронних інформаційних ресурсів та відповідні навчальні програми. З вересня 2002-го і до кінця 2007 р. в Україні було реалізовано проект INTAS «Доступ до електронних журналів для вчених Нових Незалежних Держав»⁴. Він забезпечував науковців України (виключно через бібліотеки інституцій, де вони працюють) оперативною науковою інформацією з електронних журналів відомих європейських видавництв Springer (1200 назв) та Blackwell Science (понад 400 назв), баз даних (Zentralblatt Mathematik) та через сервіс доставки документів. По завершенні проекту до нього приєдналась 251 бібліотека України: академічні, університетські, публічні, відомчі, а щорічне завантаження статей становило понад 50 тис. Координаторами цього проекту виступили Технічна Інформаційна Бібліотека у Ганновері (Німеччина) та Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Відомі проекти доступу до світової та вітчизняної наукової інформації, які особливо активно реалізує в останні 5–7 років Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Взяти хоча б проєкт «Портал наукової періодики», що гарантує відкритий доступ до результатів наукових досліджень, створених за рахунок Державного бюджету України⁵. З 2008 р. наукові електронні ресурси пропонує своїм членам і академічна мережа УРАН. Окремі університети вже включають передплату наукових електронних ресурсів до своїх бюджетів.

Можна говорити про певні позитивні зрушення, але чи можна назвати їх системними? Мусимо зазначити, що ще далеко не всі дослідники, студенти України мають рівний доступ до знань, а вітчизняна наука все ще перебуває у певній ізоляції від світової.

У січні 2009 р. розпочато новий проєкт «**UkrE-Lib: Електронна бібліотека: Центри знань в університетах України**», який власне і покликаний поліпшити ситуацію⁶. Реалізація проєкту дасть змогу забезпечувати, підтримувати та вдосконалювати інформаційну базу, необхідну для навчальної та науково-дослідної роботи українських учених і фахівців та відповідні механізми обміну інформацією з метою інтеграції українських науковців у світову академічну спільноту. Ініціатором проєкту є Києво-Могилянська Фондація Америки, неприбуткова добродійна організація, завданням якої є сприяння розвитку вищої освіти в Україні. Проєкт підтримано Регіональною Місією Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) в Україні.

На першому етапі (2009 р.) проєкт створюється на базі трьох університетів України: Національного університету «Києво-Могилянська академія», Харківського національного університету ім. В. Каразіна, Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича за підтримки Центру Технологій та Інноваційного Менеджменту Нортвестерн Університету в США та Асоціації «Інформаційно-Консорціум». Проєкт відкритий для участі університетів країни, і вже в 2009 р. планується залучення ще кількох вищих навчальних закладів з Донбасу та Криму. Проєкт розрахований на три роки і в подальшому планується долучити до нього провідні університети з усіх регіонів України.

Необхідною складовою проєкту є створення Центру знань у кожному університеті та відповідно створення соціальної наукової мережі центрів знань в Україні загалом. Створення такої мережі ще не має аналогів у нашій країні. Центри знань гарантують підтримку проєкту у таких напрямках:

- у використанні наукових електронних ресурсів у навчальному процесі та наукових дослідженнях, що проводяться в університеті;
- у забезпеченні можливості вільного доступу до інформаційних ресурсів проєкту для студентів, викладачів, науковців;
- у забезпеченні можливості вільного розміщення публікацій викладачів, співробітників і студентів університету через власний електронний інституційний репозитарій та/чи створені електронні журнали відкритого доступу;
- у забезпеченні можливостей вільного електронного спілкування учених і викладачів.

Проєктом передбачено:

- створення системи навчальних програм та тренінгів з користування та формування електронних ресурсів для різних категорій університетських спільнот (дослідники, викладачі, аспіранти, студенти, бібліотекари);
- створення відкритих університетських архівів (інституційних репозитаріїв) для вільного розміщення в Інтернеті публікацій українських вчених та забезпечення обміну інформацією між Україною і світовою академічною громадою;
- розвиток співпраці між університетами, іншими інституціями, науковцями, які представляють економічні, культурні та інші сфери діяльності;
- зняття інформаційної завіси для українських учених та спеціалістів;
- інтеграцію України у світ та підвищення її конкурентоздатності.

Протягом першого року (2009) виконання проєкту планується здійснити такі кроки:

- передплата ліцензованих інформаційних ресурсів для кожного університету. Деяка поцифрована наукова інформація є загальнодоступною. Її вільно можна взяти з Інтернету. Але основна частина наукової інформації захищена авторським правом і недоступна без передплати. Тому планується передплата найважливішого ядра (Core) світових інформаційних ресурсів, що покривають різні галузі знань (наука, техніка, медицина, соціальні та гуманітарні науки): бази даних EBSCO; електронні журнали видавництва Elsevier, Springer, Oxford University Press, Emerald (E-Management Xtra), Institute of Physics, JSTOR, Association for Computing Machinery, Nature Publishing Group та ін.;
- не лише передплата та організація доступу, а й створення спільного єдиного порталу управління електронними ресурсами для різних університетів України – учасників проекту, створення академічної соціальної мережі центрів знань. Звичайно, важливу роль у проекті відіграватимуть тренінги та навчання, планується проведення циклу тренінгів у кожному з університетів та двох спільних наукових конференцій, перша з яких вже відбулась у Києві на базі НаУКМА у січні 2009 р.;
- створення відкритих електронних архівів – інституційних репозитаріїв у кожному з університетів, де українські вчені змогли б вільно самоархівувати свої публікації. Рух Відкритого Доступу, що зародився у 2002 р., досить активно розвивається, і нині в світі вже нараховується понад 1500 таких вільних архівів, 10 з яких – з України⁷.

Збільшення мережі університетів-учасників проекту і надалі потребуватиме фінансування та підтримки з боку фондаций, держави, недержавних установ, корпорацій, університетів. Вже робляться чи плануються у найближчому майбутньому перші внески до проекту від відомих бізнесових корпорацій, що працюють в Україні: Microsoft, Kraft Foods, JTI, Hewlett Packard та ін. Можливо, не залишаться поза увагою й відповідні звернення до владних структур. У багатьох країнах електронні бібліотеки підтримуються державою, для їх розвитку надаються субсидії. Реалізація проекту, започаткованого в Україні, здійснюється за підтримки USAID, Києво-Могилянської Фундації Америки та низки університетів. Проте потрібна також фінансова підтримка Уряду України, бізнес-спільноти, фондів, університетів та користувачів.

Підтримка цього проекту – інвестиція в майбутнє України, в її стабільність, у розвиток її конкурентоспроможності. Така ініціатива справлятиме вплив на громадянське суспільство країни, розвиток де-

мократичного процесу, забезпечуючи доступ великої кількості інформаційних ресурсів для максимально широкого кола користувачів. Проект «Електронна бібліотека: Центри знань в університетах України» збільшить використання технологій, забезпечить інформаційну базу для розвитку науки та освіти в нашій країні.

Примітки

¹ Мак-Люен, М. Галактика Гутенберга: становлення людини друкованої книги [Текст] / Маршалл Мак-Люен, пер. : В. І. Постніков, С. В. Єфремов. – К.: Ніка-Центр, 2001. – 461 с. – (Зміна парадигми).

² Ярошенко, Т. О. Електронні журнали – бібліотекам України : перший Всеукраїнський консорціум бібліотек-користувачів електронними журналами видавництва «Springer» [Текст] / Тетяна Ярошенко, Олеся Архипська // Вісник Книжкової палати. – 1999. – № 12. – С. 24–27.

³ Асоціація «Інформатіо-Консорціум (громадська організація) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : . – Назва з екрана.

⁴ Ярошенко, Т. О. Електронні журнали : реалізація проекту INTAS в Україні [Текст] / Т. О. Ярошенко // Електронні ресурси в бібліотеках – 2004 : наук.-практ. конф. : матеріали конф., м. Миколаїв, 17–21 травня 2004 р. – К. : ТОВ «ІММ «Фраксім», 2004. – С. 75–83; Ярошенко, Т. О. Електронні журнали : можливості XXI століття для науки та освіти України [Текст] / Т. О. Ярошенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 2. – С. 70–75.

⁵ Наукова періодика України (журнали та збірники наукових праць) [Електронний ресурс] / Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу : URL : . – Назва з екрана.

⁶ Про проект див. : Ярошенко, Т. Електронна бібліотека [Електронний ресурс]: центри знань в університетах України : презентація на відкритті проекту «Електронна бібліотека України», 26 січня 2009 р. / Тетяна Ярошенко. – Режим доступу: URL: <http://www.library.ukma.kiev.ua/dspace/handle/123456789/174>. – Назва з екрана; Thomas, J., Writer, S. Digital Library Brings Global Knowledge Network to Ukraine Project strengthens civil society, industry and academia [Electronic resours] / Jeffrey Thomas, Staff Writer. – Режим доступу : URL : [RTF bookmark start: _Hlt231021319][RTF bookmark end: _Hlt231021319]. – Назва з екрана; Тисячна, Н. ELibUkr [Електронний ресурс] : цей проект сприятиме обміну інформацією між світовою та українською академічними спільнотами / Надія Тисячна. – День. – 2009. – 28 січ. (№ 12). – С. 2. – Режим доступу : URL : . – Назва з екрана.

⁷ Ярошенко, Т. Відкритий доступ [Електронний ресурс] : історія та сучасні проекти в Україні і світі / Тетяна Ярошенко. – Режим доступу : URL : . – Назва з екрана; Ярошенко, Т. Наукова інформація у відкритому доступі : нові моделі комунікації в інформаційному суспільстві [Текст] / Т. О. Ярошенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 4. – С. 80–87.